



DUHÂ SÜRESİNE DAİR SEBEB-İ NÜZÜLLERİN TAHLİLİ*

Bayram AYHAN**

Öz

Kaynakların zikrettiği rivayetlere göre Duhâ sûresi vahyin ilk yılında meydana gelen bir kesintiden sonra inmiştir. Aynı kaynaklar ilk inen vahiy metninden sonra da bir vahiy inkitasının var olduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu kaynaklar ilk vahiy metninden sonraki kesintinin süresinin takriben kırk gün-üç yıl, Duhâ sûresinden önceki sürenin ise iki-üç gün olduğunu dile getirmişlerdir. İlk inen vahiy metninden sonraki kesintiyi müteakip inen vahiy metninin faslasız vahyi başlattığını söyleyen aynı kaynaklar Duhâ sûresinden önce de bir kesintinin vuku bulunduğunu beyan ederek ihtilafa sebebiyet vermişlerdir. Söz konusu her iki kesintinin zikredildiği hadisler sahih olduğu için aralarını tevîl etme gayretleri olmuş, fakat çoğu müellif bu konuda ikna edici bir cevap verememiştir. Duhâ sûresinden önceki kesintiyi müteakip süreçte insanların Hz. Peygamber'i terk edilmekle itham etmeleri sonucu sürenin indiği ifade edilmiştir. Bu rivayette ihtilafa sebebiyet veren husus, iki yıllık bir kesintiden sonra insanlardan her hangi bir "terk edilme" ithamı sadır olmamasına rağmen, iki üç günlük kesintiden hemen sonra terk edilme ithamının vuku bulmuş olmasıdır. Sürenin sebab-i nüzûlü olarak zikredilen diğer rivayetler ise zamansal olarak alakasız olmakla itham edilmiş ve eleştirilmiştir. Makalede sadece sürenin nüzûlüne vesile olduğu ifade edilen rivayetler değil, aynı zamanda sürenin özel olarak ayetlerine mahsus zikredilmiş rivayetler de irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Duhâ Sûresi, Fetret-i Vahiy, Nüzûl, Esbâb-ı Nüzûl, Kronolojik Tefsir, Sûre Tertibi.

Analysis Of The Reasons For The Descent Of Surah Al-Duhâ

Abstract

According to the narrations that are mentioned the sources the surah al-Duhâ was revealed after the interruption that occurred in the first year of revelation. The same sources also state

* Bu makale, tarafımda hazırlanmış olan "*Kur'ân'ın Nüzûl Sürecinde Vahyin İlk Yılı*" isimli doktora tezinin "İlk Dönem Vahiy Metinlerine Dair Bazı Sebeb-i Nüzûllerin Tahlihi" bölümünün Duhâ suresi ile ilgili kısmının bazı eklemeler ve çıkarmalarla tashihi edilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr. Niğde Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, byrmayhan@hotmail.com, byrmayhan@gmail.com.

that an outage occurred after the first revelation of the text. The mentioned resources say that the disruption after the first revelation is about between forty days-three years and the disruption before surah al-Duhâ is two or three days. The same sources give way to a conflict by declaring that after the first disruption of the book the revelation continued ceaselessly, yet they also claim there was a disruption of revelation before the surah al-Duhâ as well. Both of these hadiths are considered as authentic so there have been attempts to explain, but many authors could not give a satisfactory answer. It has been said that this surah was revealed because during the disruption before it, the prophet was being accused of being abandoned. What gives rise to a dispute here is that although the prophet was never accused of abandonment during the two year disruption, in the two or three day disruption period accusations immediately follow. Other narrations mentioned as a reason for the descent of surah have been accused of being temporally irrelevant and have been criticized. This article not only expresses the rumours about the descend of the surah but also mentions other narratives which are especially told about the verses of the surah.

Key Words: Surah al-Duhâ, Intermission Revelation, The Descent, The Reasons for The Descent, Chronological Interpretation, Composition of The Surahs.

Giriş

Duhâ sûresine dair kaynaklarda zikrolunan sahih sebab-i nüzûl rivayetine göre Hz. Peygamber'e (a.s) birkaç gün vahiy gelmemiş, bu birkaç günlük kesinti sürecinde de insanlar onun terk edildiği şayiasını yaymaya başlamışlardır. Duhâ sûresinin üçüncü ayetindeki "*Rabbîni seni terk etmedi ve sana darılmadı*" cümleleri insanların bu yersiz ithamına cevap mahiyetinde inmiş ve Hz. Peygamber'i (a.s) bu sıkıntısından kurtarmıştır.

Biz, sûrenin inmesine vesile olduğu ifade edilen "terk edilme" iddiasına dair rivayetleri ele almadan önce Kur'ân'ın ilk inen ayetlerinden sonra vuku bulduğu ifade edilen "fetret-i vahiy" meselesine muhtasar bir surette yer vereceğiz. Bu meseleyi ele almamızın sebebi, Duhâ sûresine dair rivayet ile "fetret-i vahye" dair rivayetlerin ilintili ve aynı zamanda mütenakız olmasıdır. Bu tenakuzun ilki duruma, ikincisi de süreye dairdir. Duruma dair olan şudur ki; fetret vurgusunun yapıldığı rivayetlerde ikinci vahiy metnini müteakip vahyin kesintisiz devam ettiği ifade edilmiştir. Oysa ki Duhâ sûresinden önce ikinci bir kesintinin meydana geldiği bir önceki kanaati dile getiren kaynaklarda zikredilmiştir. Süreye dair olan tenakuza gelince; ilk vahiy metninden sonraki inkitanın kırk gün/iki-üç yıl, Duhâ sûresinden önceki kesintinin iki/üç/on iki gün olduğu ifade edilmesidir.

"Bir şeyin gevşemesi, zayıflaması" anlamındaki "fütur" kelimesinden türetilen ve "zaaf, gücünü ve tesirini kaybetme" anlamlarına gelen fetret¹ "iki peygamber arasındaki zaman dilimi² veya vahiy kesintisi" şeklinde telakki edilmiştir.³ Genel kanaate göre, fetret-i vahiy ilk inen vahiy metni ile ikinci inen vahiy metni arasında olmuştur. Bu iki vahiy metni de Alak ve Müddessir sûrelerinin ilk beş ayetidir.⁴

Fetret-i vahiy ile ilgili ilk ifade, Alak sûresinin ilk ayetleri ile ilgili Hz Aîşe rivayetinde geçmektedir. Bu rivayetlerin bir varyantında "vahiy kesildi"⁵ denmişken, diğerinin sonunda; "sonra vahiy kesildi, Peygamber (a.s) buna üzüldü" ifadesi geçmektedir.⁶ Fetrete dair diğer ifadeler, Buhârî (ö. 256/871) ve Müslim (ö. 261/877) başta olmak üzere Ebu Seleme-Câbir tarikiyle mervî rivayetlerde: "Rasulullah fetret-i vahiyden bahsederek şöyle dedi..." şeklindedir.⁷

¹ İbn Manzur; *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâder, Beyrut, ty., c. V, s. 43-44; Ebu'l-Hüseyn İbnu'l-Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Thk. Abdusselam Muhammed Harun, y.y, Dâru'l-Fikr, 1979, c. IV, s. 470.

² Kur'ân'da peygamberler arası süre "fetret" ile zikredilmiştir. Bkz; Mâide, 5/19. Ayetin lafzı şöyledir: "قد جاءكم رسولنا بين لكم علي فترة من الرسل...". "Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada size elçimiz geldi..."

³ Metin Yurdagür, "Fetret", *DİA*, c. XII, İstanbul, 1995, s. 475-480.

⁴ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi'n-Nebevîyye*, thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1981, s. 45; Abdurrazzak b. Hemmâm, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Müslim, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1989, c. II, s. 327; Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 2006, Bed'ü'l-Vahy, 3; Ebu Dâvud et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebu Dâvud et-Tayâlisî*, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Beyrut, 1999, c. III, s. 266; İbn Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezu'l-Buhûs, Kahire, 2001, c. XXIII, s. 402; Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, thk. Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Maârif, Kahire, ty., c. II, s. 303; Ebu İshak Salebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Muhammed b. Âşûr, Dâru İhyai't-Turasî'l-Arabî, Beyrut, 2002, c. X, s. 67; Ebu Abbas Belâzûrî, *Ensâbu'l-Esrâf*, thk. Muhammed Hamidullah, Dâru'l-Fikr, Lübnan, 1996, c. I, s. 108; Ahmed b. Hüseyin Beyhâkî, *Delâilu'n-Nubuvve*, thk. Abdulmûtî Kal'acî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Lübnan, 1988, c. II, s. 155, 157; Ebu Nuaym, *Delâilu'n-Nubuvve*, thk. Muhammed Kal'acî, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1986, c. I, s. 216.

⁵ Lafız şöyledir: "و فتر الوحي" Buhârî, *es-Sahîh*, Bed'ü'l-Vahy, 3; Müslim Alak rivayetinde fetrete dair herhangi bir ibare kullanmamıştır. Bkz; Ebu'l-Huseyn Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Beyrut, 1991, Kitabu'l-İmân, 73.

⁶ Lafız şöyledir: "و فتر الوحي فترة حتى حزن رسول الله" Buhârî, *es-Sahîh*, Kitabu't-Tefsîr, 96; Ayrıca; Zühri, *el-Meğâzi*, s. 44-45; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebevîyye*, thk. Abdusselam Tedmûrî, Daru Li'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1990, c. I, s. 264; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, s. 528; Beyhâkî, *Delâilu'n-Nubuvve*, II, s. 135; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Sayyeb el-Keramî, Beytu'l-Efkar, Beyrut, ty., s. 201; Safiyyurrahman Mubârekfûrî, *er-Rahîku'l-Mahtûm*, Vizâratu'l-Evkaf, Katar, 2007, s. 66; Mubarekfûrî, *İnneke Lea'lâ Hulukin Azîm*, Mektebetu Kunûzî'l-Marîfe, Ürdün, 2006, c. I, s. 44; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezu'l-Buhûs, Beyrut, 1997, c. IV, s. 5; Muhammed eş-Şâmî, *Subulu'l-Hudâ ve'r-Reşâd*, thk. Mustafa Abdolvâhid, Dâru İhyâ, Kahire, 1997, c. II, s. 311.

⁷ Lafız şöyledir: "قال رسول الله و هو يحدث عن فترة الوحي" Bkz; Zühri, *el-Meğâzi*, s. 45; Abdurrazzak, *Tefsîru'l-Kur'ân*, II, 327; Buhârî, *es-Sahîh*, Bed'ü'l-Vahy, 3; Tayâlisî, *Müsned*, III, s.

"Rabbi onu terketti" demeleri üzerine Duhâ sûresinin indiğini kaydetmiştir.¹⁶ İbn İshak (ö. 151/768) Duhâ sûresinin ilk vahiy metninden sonraki inkitayı müteakip inen sûre olduğunu beyan etmiştir. Bu inkita esnasında rabbi tarafından terkedildiğini düşünen ve hüzünlünen Hz. Peygamber'e (a.s) Cebrail'in Duhâ sûresini indirdiğini ifade eder.¹⁷ İbn Hişam (ö. 218/833) fetret-i vahyi Alak sûresiyle birlikte değil, Duhâ rivayeti ile birlikte zikretmiştir. Müellif, Duhâ rivayetinden hemen önce Hz. Hatice'nin ilk iman eden kişi olduğundan, daha sonra da vahyin inkıtasından ve Duhâ sûresinin nüzûlünden bahsetmiştir.¹⁸ Belâzûrî (ö. 279/892) de Duhâ sûresinin vahyin inkitaya uğramasından sonra inen sûre olduğuna dair bir rivayet aktarmıştır.¹⁹ Taberî (ö. 310/925) İbn Hişam'ın zikrettiği rivayete mümasil bir rivayet zikreder ve Alak sûresinin ilk beş ayetinden sonra bir kesintinin vaki olduğunu, bu kesintiden sonra da Duhâ sûresinin inzal edildiğini ifade eder.²⁰ Zeccâc (ö. 311/926) Müddessir sûresinin bidayetinde Mukâtil gibi fetrete dair herhangi bir rivayet zikretmemiş,²¹ Duhâ sûresinin girişinde ise on beş günlük bir vahiy kesintisinden sonra, insanların Hz. Peygamber'in (a.s) terk edildiğine dair yaygaraları üzerine bu sûrenin söz konusu ayetinin indiğini belirtmiştir.²²

İbn Hacer (ö. 852/1451)'e göre vahyin ilk yılında iki tane fasıla olmuştur. İlki Alak-Müddessir sûrelerinin ilk beş ayeti arasındaki fasıladır. İkincisi ise Duhâ sûresinin sebep-i nüzûlüne dair rivayetlerde ifade bulan: "*Rabbın seni terketmedi ve sana darılmadı*"²³ ayetine matuf, zamanı belli olmayan bir fasıladır.²⁴ İbn Hacer ilk vahiy metninden sonraki kesinti ile Duhâ sûresine sebep olarak zikredilen kesintinin bir birinden bağımsız olduğuna dikkat çekmiştir. Duhâ sûresinden önceki kesinti iki veya üç gün iken, ilk vahiyden sonraki süre günlerce devam etmiştir.²⁵ Fetretin zamanına dair kesin bir tespit yapılamayacağını ifade eden İbn Hacer, bu fasılanın sûresine dair muhtemel tespiti Müddessir rivayeti üzerinden yapmıştır. Söz konusu rivayete

¹⁶ Mukâtil, Tefsîr, III, s. 494-495.

¹⁷ İbn İshak, *es-Sûretu'n-Nebevîyye*, thk. Ferid el-Mezîdî, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, c. I, s. 175.

¹⁸ İbn Hişam, *es-Sûretu'n-Nebevîyye*, I, s. 274-275.

¹⁹ Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I, s. 109.

²⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, II, s. 300.

²¹ Zeccâc, *Maâni'l-Kur'ân ve İrâbuhû*, thk. Abdulcelil Şulbî, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1988, c. V, s. 245.

²² Zeccâc, *Maâni'l-Kur'ân*, V, s. 339.

²³ Duhâ, 93/3.

²⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihî'l-Buhârî*, thk. Abdulaziz b. Bâz, el-Mektebetu's-Selefiyye, Riyad, ty., c. VIII, s. 678.

²⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, s. 710-711.

göre Hz. Peygamber (a.s) Hira'da iken kendisine daha önce gördüğü meleğin -Cebrail- geldiğini ifade etmiştir. Bu durumda, Müddessir sûresi, Hz. Peygamber'e (a.s) fetretten bir sonraki Ramazan ayında inmiş olmalıdır. Zira Hz. Peygamber (a.s), Hira'ya her senenin Ramazan ayında çıkıyordu.²⁶

Sa'lebî (ö. 427/1035), Müddessir sûresine dair Câbir rivayetlerini zikretmiş fakat süreye dair herhangi bir bilgi vermemiştir.²⁷ Duhâ sûresinin söz konusu ayetiyle ilgili olarak da, Ümmü Cemîl'e atfedilen; "*Rabbîni seni terk etmiş olmalı*" rivayeti bağlamında zikrolunan iki-üç günlük namaza kalkamama rivayetini aktarmıştır.²⁸ Muhammed b. Abdullah el-İcî, (ö. 905/1499), Müddessir sûresinin bidayetinde fetretten bahseden Câbir rivayetini zikretmiş fakat süreye dair bilgi vermemiştir. Duhâ sûresinin bidayetinde ise klasik rivayetleri zikretmiş ve iki gün namaza kalkamayan Hz. Peygamber'e (a.s) Ebu Leheb'in karısının gelip de "*şeytanın seni terk etmiş olmalı*" demesi üzerine veya onbeş gün vahiy gelmemesi ve müşriklerin "*Rabbîni onu terk etti*" demiş olmaları üzerine Duhâ sûresinin indiğini ifade etmiştir.²⁹

İbn Âşûr (ö. 1973) da İbn Hâcer'in kanaatine benzer bir kanaat izhar eder. İlk kesinti, Hz. Peygamber'in (a.s) terk edilme korkusu yaşadığı Müddessir veya Müzzemmil sûrelerinden önceki dönemde vuku bulmuş ve takriben kırk gün sürmüştür. İkinci kesinti ise Hz. Peygamber'e (a.s) ilk on sûre indikten sonra Duhâ sûresinin nüzûlünden önce vuku bulmuş olmalıdır ve on iki günlük süre ile mahduttur. İbn Âşûr bu tevil sûretiyle Müddessir ve Duhâ sûrelerinden önceki vahiy kesintisinden bahseden sahih rivayetlerin arasının da telif edilmiş olacağını ekler.³⁰

Mehmet Zeki Duman (ö. 2013), Duhâ sûresinin girişinde: "*ilk vahyin şokunu atlatmış ve Cebrail'e ve peşpeşe gelen ayetlere alışan Hz. Peygamber (a.s), Cebrail'in birkaç gün gecikmesiyle endişeye gark olmuştu*" der. Duman bu süreyi on-on iki gün olarak ifade eder.³¹ Aişe Abdurrahman, Duhâ sûresinden önce bir fasılanın kesin olduğunu, bu kesintiye zaman ve süre

²⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, s. 678.

²⁷ Salebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, s. 67-68.

²⁸ Salebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, s. 223-224.

²⁹ Muhammed b. Abdullah el-İcî, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdulhamid Hendevî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrut, 2004, IV, s. 402-403.

³⁰ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunusiyye, Tunus, 1984, c. XXX, s. 396-397.

³¹ M. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak: Kur'ân't-Kerîm'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, Fecr Yay., Ankara, 2008, c. I, s. 117.

tain etmenin zor olduğunu söyler. Fakat sûrenin esbab-ı nüzûl rivayetlerinde ihtilaflar vardır.³²

Yukarıda ifade bulduğu üzere, sahih rivayetlere göre ilk iki vahiy metni arasında veya Alak ve Duhâ sûreleri arasında bir vahiy kesintisinin vuku bulunduğu beyan edilmişse de, çoğu nüzûl tertibinde ikinci sıraya Müddessir veya Duhâ sûreleri konmamıştır. Hz. Aişe (ö. 58/678)³³, İbn Abbas (ö. 68/687)³⁴, Mücâhid (ö. 103/721)³⁵ ve İkrime (ö. 105/723)'nin³⁶ beyanatları başta olmak üzere; İbnu'n-Nedîm (ö. 385/985)³⁷, Hâzin (ö. 741/1340)³⁸, Zerkeşî (ö. 794/1394)³⁹ ve Firûzâbâdî (ö. 817/1412)⁴⁰ gibi müelliflerin nüzûl tertiplerinde ve Hz. Osman'ın tertibinde⁴¹ ikinci vahiy metni olarak Kalem sûresinin ismi geçmektedir. Taberî (ö. 310/925), ikinci inen vahiy metninin Kalem veya Duhâ sûresi olabileceğini ifade etmiştir.⁴²

Zikredilenlerden sonra, vahyin ilk yılında bir inkitanın vuku bulunduğunu kesin olarak söylemek mümkündür. Fakat bunun en sahih delili Alak veya Müddessir sûresinin ilk inen vahiy metni olduğuna dair rivayetler değil, Duhâ sûresindeki ayettir. Zira Müddessir sûresine dair rivayetteki "fetret" vurgusunun kime ait olduğu belli değildir.⁴³ Ayrıca, söz konusu rivayette raviye ait bir kanaatin rivayete eklenmiş olma ihtimali vardır.⁴⁴ Alak sûresine dair Buhârî'nin zikrettiği fetret vurgusu da aynı şekilde ihtilafıdır. Bilhassa erken dönem siyer müellifleri İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), İbn İshak (ö. 151/768) ve İbn Hişam (ö. 218/833)'ın yanı sıra muhaddis Müslim (ö.

³² Aişe Abdurrahman, *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru'l-Maârif, yy., 1970, c. I, s. 23.

³³ Muhammed b. Habib el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, thk. Abdülmaksûd Abdurrahim, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ty., c. VI, s. 304.

³⁴ Muhammed bin Eyyûb İbnu'd-Dureys, *Fedâilu'l-Kur'ân vemâ Unzile bi-Mekke vemâ Unzile bi'l-Medine*, thk. Urve Bedîr, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1987, c. I, s. 33-35; Suyûtî, *el-İtkân*, c. I, s. 81.

³⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, s. 678.

³⁶ Beyhâkî, *Delâilu'n-Nubuvve*, II, s. 157-158.

³⁷ İbnu'n-Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, thk. Rıza Teceddüd, Tahran, 1971, s. 29.

³⁸ Muhammed b. İbrahim Hâzin, *Lubâbu't-Te'vîl fi Maâni't-Tenzil*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Mısır, ty., c. I, s. 7.

³⁹ Bedruddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebu'l-Fadl Dimyatî, Dâru'l-Hadis, yy., 2006, s. 136.

⁴⁰ Firûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz fi Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Ali el-Bihâr, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, ty., c. I, s. 101.

⁴¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1971, s. 82.

⁴² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. XXIV, s. 529-530.

⁴³ Ayrıntı için bkz; Bayram Ayhan, *Kur'ân'ın Nüzûl Sürecinde Vahyin İlk Yılın Tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, 150-156.

⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, s. 679. İbn Hacer'e göre müdrec bölüm fetret-i vahye dair ibareler değil, ikinci ravi Ebu Seleme'nin "rücûz"ün mahiyetini tasrih ettiği bölümdür.

261/876)⁴⁵ ve müfessir Taberi eserlerinde Alak rivayetini zikretmekle beraber bu rivayetteki metinde fetret vurgusu yapmamışlardır. İbn İshak Alak sûresinin ilk beş ayetini alan Hz. Peygamber'in (a.s) şair veya mecnun olma korkusu ile intihara kalkıştığını fakat Cebrail'in onu bundan engellediğini ifade eder, fakat fetret vurgusu yapmaz.⁴⁶ İbn Hişam fetret vurgusunu Alak veya daha başka bir sûreyle birlikte değil, Duhâ rivayeti ile birlikte zikretmiştir.⁴⁷ Taberi de Alak rivayetinden sonra fetretten bahsetmemiş, ikinci inen vahiy metninin Kalem veya Duhâ sûreleri olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸

Kanaatimizce, literatüre "fetret-i vahiy" şeklinde giren bu kavramın oluşumu bilhassa Câbir rivayetine dayanmaktadır. Fakat Müddesir sûresine dair Câbir rivayetlerinde "fetret-i vahiy"den bahsedenin kim olduğu belli değildir. Bir rivayette Hz. Peygamber (a.s),⁴⁹ ikinci rivayette son ravi Câbir,⁵⁰ diğer rivayette ise ikinci ravi Ebu Seleme fetretin vuku bulduğundan bahsetmektedir.⁵¹ Câbir rivayetindeki bu ibarenin müdrec olma ihtimaline binaen⁵² "fetret-i vahiy" şeklinde bir kavramın kullanılmasının doğru olmadığını ifade etmek isteriz. Çünkü Kur'an'ın nüzûlü sürecinde farklı zamanlarda vahiy kesintilerinin olduğu bir vakiadır. Duhâ sûresi, İfk olayı⁵³ ve Tebük Seferi'nden geri kalanlar için⁵⁴ inen ayetlerin belli bir fasıladan sonra inmiş olması bunun en bâriz örnekleridir. Her ne kadar "fetret-i vahiy" gibi bir kavram kullanılmışsa da aslında Kur'an'ın nüzûl sürecinde "feterât-ı vahiy"ler⁵⁵ söz konusu olmuştur:

⁴⁵ Müslim, *es-Sahih*, Kitabu'l-İman, 73.

⁴⁶ İbn İshak, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I, s. 168-170; İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I, s. 264.

⁴⁷ İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I, s. 274-75.

⁴⁸ Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, s. 529-530.

⁴⁹ Buhârî, *es-Sahih*, Kitabu't-Tefsir, 74.

⁵⁰ Buhârî, *es-Sahih*, Bed'u'l-Vahiy, 4.

⁵¹ Buhârî, *es-Sahih*, Kitabu't-Tefsir, 96; Müslim, *es-Sahih*, Kitabu'l-İman, 73. Ayrıca bkz; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, c. VII, s. 81.

⁵² Ayrıntı için bkz: Bayram Ayhan, *Kur'an'ın Nüzûl Sürecinde Vahyin İlk Yılının Tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 151-156.

⁵³ Aliye Gümüş, *İfk Hadisinin Tahlili*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 55; Recep Erkocaaslan, *Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Beni Mustaluk Gazvesi ve İfk Olayı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2008, s. 42-60; İsmet Ersöz, "Kur'an'da İfk Olayı", *Diyanet İlmî Dergi*, yy., 1988, c. 24, Sayı: 1, s. 47-56.

⁵⁴ Özgül Şahin, *Sebepler ve Sonuçlarıyla Tebük Gazvesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s. 79-90; Mahmut Öztürk, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Tebük Gazvesine Katılmayan Mü'minlere Uygulanan Yaptırımların Tahlili", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Diyarbakır, 2009, c. 11, Sayı: 1, s. 103-105.

⁵⁵ Mustafa Akçay, "Vahiyde Fetret Problemi Üzerine Bir İnceleme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sakarya, 2000, Sayı: 2, s. 87.

Kur'ân'ın nüzûl sürecinin ilk yılında Duhâ sûresinin nüzûlüne vesile olan bir inkitanın vuku bulunduğu kesindir. Bu kesintinin iki-üç yıl⁵⁶ veya sahih rivayette ifade edildiği gibi iki-üç gün sürmüş olması makul görünmemektedir. Bu süre bir-iki ay arası bir süre olabilir.⁵⁷ Bu inkita birkaç vahiy metni indikten sonra meydana gelmiş olmalıdır. Zira Hz. Peygamber'in (a.s) vahyin inkıtaya uğramış olduğunu düşünmesi için daha önceki zaman dilimlerine kıyas yapabilme imkanının olması gerekir.⁵⁸ Yani, ne kadarlık bir gecikmenin fütur sayılacağını düşünmesi (terk edilme/darılma ihtimalinin aklına gelebilmesi) için, ne kadarlık bir sürenin fütûr olmaması gerektiğini bilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ayrıca, insanların terk edilme ithamları ile Hz. Peygamber'e (a.s) eziyet etmeleri için vahiyden haberdar olması gerekir. İlk vahiy metninden sonra ise her iki durumun imkanı söz konusu olamayacaktır.

İnkita ile sürenin inişine dair kesin bir şey söyleyebilmek mümkün değildir. İnkita ile Duhâ sûresinin inişinin ard arda olduğu gibi bir kanaat varsa⁵⁹ da araya başka vahiy metinleri girdikten sonra bu sürenin inmiş olması mümkündür. İlk ihtimal şöyle değerlendirilebilir; Kur'ân'ın ilk vahiy metinlerinde bazı şahısların yanlış fiil, kavil ve durumlarına cevap verildiği ve eleştirildiği malumdur.⁶⁰ Bu eleştirileri içeren vahiy metinlerinin olaydan/kavilden hemen sonra inmiş olması söz konusu olacak olsaydı, Kur'ân bir diyalog/karşı cevap metnine dönüşürdü. Fakat Kur'ân meydana geldiği zamanı ve ifade eden şahsiyet(ler)i önemsemeden bazı eleştiriler/karşı cevaplar vermiştir. Fakat bu cevapları hemen değil, araya zaman girdikten

⁵⁶ Muhammed Ebu Zehra (ö. 1974) ve Muhammed İzzet Derveze (ö. 1984) üç yıllık bir kesintinin hem Hz. Peygamber'in hem de yeni iman etmiş olan müminlerin nefislerinde endişe ve şüphe oluşturabileceğini beyan etmişlerdir. Bkz; Muhammed Ebu Zehra, *Hâtemu'n-Nebiyîn*, thk. İbrahim el-Ensârî, el-Mu'temeru'l-İlmî, Katar, 1980, c. I, s. 311-312; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs: Tertibu's-Süver Hasebe'n-Nüzûl*, Dâru İhyâ'î'l-Kutubî'l-Arabiyye, Kahire, 1964, c. I, s. 495-496.

⁵⁷ Ayhan, *Kur'ân'ın Nüzûl Süreci*, s. 155.

⁵⁸ Bu bağlamda, önemli olduğu kanaatiyle, Mehmet Okuyan'ın Müzzemmil suresinin 5. ayetine dair yorumunu zikretmeyi uygun görmekteyiz: "Bu arada "تلقى" fiilinin başındaki "س" "sîn" edatı vahiy akışının devam edeceği bilgisini Hz. Peygamber'e ulaştırmaktadır. "Yakında" anlamına gelen bu "sîn" edatı, vahyin başlangıç dönemlerinde ara sıra "fetratu'l-vahy" denilen "kısa süreli kesintilerin" olacağını da dolaylı olarak haber vermekteydi." Mehmet Okuyan, *Kısa Surelerin Tefsiri*, Düşün Yay., İstanbul, 2010, c. III, s. 35.

⁵⁹ İbn İshak, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, s. 169-170; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, s. 265; Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur'an*, çev. Abdulaziz Hatip, Beyan Yay., İstanbul, 2008, s. 600.

⁶⁰ Tafsilatlı bilgi ve örnekler için, bkz; Halis Albayrak, "Allah'ın Nüzul Dönemindeki Farklı Davranış Tarzının Müminin Kur'an Anlayışına Katacağı Boyut Üzerine", *II. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, Ankara, 1996, s. 36-52.

sonra vermiştir. Örneğin "Namazdan alkoyanı gördün mü"⁶¹ veya "Dini yalanlayanı gördün mü?"⁶² ayetlerinin kimin hakkında ve ne zaman indiği konusunda ihtilaflar vardır. Eleştirilen bu kişilerin söz konusu davranışı işi yapmış olmalarından hemen sonra bu ayetlerin indiğini iddia etmek gibi bir imkanımız yoktur.⁶³ Bu şahısların yanlış davranışının daha erken bir dönemde olduğu, fakat ayetin eleştirisinin zamansal olarak biraz daha geç bir dönemde inzal olduğu ifade edilebilir.⁶⁴ Dolayısıyla, Duhâ sûresinin fetretten hemen sonra değil, birkaç vahiy bölümünden sonra indiğini ifade etmek mümkündür. Fakat, inkıta müteakiben inmiş olması da mümkündür ve kanaatimizin de bu minvalde olduğunu ifade edebiliriz. Bizce vahyin ilk yılındaki inkita/fetret sadece Duhâ sûresinden önce ve birkaç vahiy metni indikten sonra vaki olmuştur.

Sûrenin Sebeb-i Nüzûlleri

Bu başlık altında hem tümüyle sûrenin hem de özel olarak ayetlerinin sebeb-i nüzûlü olarak zikredilen rivayetleri ele alacağız. Sebeb-i nüzûllerin yanı sıra bazı ayetlere yüklenen anlamın nazil olduğu ortama uygun olup olmadığına da değineceğiz. Duhâ sûresinin özellikle üçüncü ve yedinci ayetine dair muhtelif sebeb-i nüzûl vardır. Bunların bazısı sûrenin indiği zaman ile alakasızdır. Bazı rivayetler ise farklı olaylar üzerine varid olduğu halde sûre ile ilintilendirilmiştir.

1. Bu sûrenin ele alacağımız ilk ayeti, bilhassa fetret-i vahy bağlamında ele aldığımız "Rabbini seni terk etmedi ve sana darılmadı"⁶⁵ ayetidir. Daha önce sebeb-i nüzûlüne dair bir rivayeti zikretmiş, diğer rivayetlere ise değinmemiştik. Bilhassa Buhârî (ö. 256/871) ve Müslim (ö. 261/876) rivayetlerini mesnet edinen İbn Hâcer; Duhâ sûresinin diğer sûrelerden farklı olarak, sebeb-i nüzûlü birden çok, nüzûlü bir defa olan bir

⁶¹ Alak, 96/9; bu ayetin eleştirdiği şahsın Ebu Cehil olduğu ifade edilmiştir. Bkz: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, s. 536; Beğâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, VIII, s. 479; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, s. 489; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XV, s. 527.

⁶² Mâün, 107/1; Bu ayet ile kasdedilen kişinin Velid bin Muğire veya çoğunlukla Ebu Cehil olduğu ifade edilmiştir. Bkz: Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Lübnan, 1981, C: XXXII, s. 111; Beğâvî, söz konusu şahsın As bin Vâil veya Velid olduğunu ifade eder, bkz; Beğâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, VIII, s. 551; ayrıca bkz; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, s. 517.

⁶³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, s. 536; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, s. 111; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XV, s. 527.

⁶⁴ Ayrıntılı değerlendirme için bkz: Abdurrahman, *et-Tefsiru'l-Beyânî*, II, s. 183-185.

⁶⁵ ed-Duhâ, 93/3.

sûre olduğunu ifade eder.⁶⁶ Suyûtî (ö. 911/1505) de sûrenin esbâb-ı nüzûlü müteaddit, nüzûlü ise münferit olan bir sûre olduğunu söyler. Bunun sebebi de sûrenin üçüncü ayetine dair senetleri muttasıl ve sahih rivayetlerin olması, sıhhat itibarıyla de aralarında tercih yapılmaya imkanın olmamasıdır.⁶⁷

Bu ayetin nüzûl sebeplerine dair zikredilen rivayetlerin ilki olan: "Bir kadın Hz. Peygamber'e (a.s) geldi ve: Rabbin seni terk etmiş olmalı" dedi ve bunun üzerine sûre indi" rivayetinin son ravisi Cündeb el-Bücelî –veya Becelî- (ö. 70/690)'dir. Buhârî, İbn Hibbân (ö. 354/965) ve Kelâbâzî (ö. 398/1009)'nin zikrettiğine göre Cündeb, Hz. Peygamber (a.s) ile geç dönemde ve genç yaşta iken görüşmüş ve Hz. Peygamber'i (a.s) dinlemiştir.⁶⁸ Fakat Cündeb'in sahabenin küçüklerinden (şığâru's-sahabeden) olduğu⁶⁹ ve hicretten sonra Hz. Peygamber'e (a.s) iman ettiği için söz konusu rivayeti duymuş gibi Hz. Peygamber'den (a.s) aktarımda bulunmuş olamayacağı beyan edilmiştir.⁷⁰

Duhâ sûresinin üçüncü ayetinin sebebi nüzûlü olarak, Cündeb el-Bücelî'den mervi bir diğer ihtilafli rivayeti İbn Kesir (ö. 774/1384), Suyûtî (ö. 911/1505), Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) ve İbn Âşur (ö. 1973) Tirmizî (ö. 279/892)'den naklen eserlerinde zikretmişlerdir. Rivayet şöyledir: "Esved b. Kays, Cündeb el-Bücelî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (a.s) ile birlikte bir mağarada bulunuyordum. Hz. Peygamber'in (a.s) parmağı kanadı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (a.s): "Sen ancak bir parmaksın ki kanadın. Bütün rastladığın da Allah yolundadır" dedi. Cebrail de gecikti, bunun üzerine müşrikler "Muhammed terk edildi" dediler. Bu vâkıdan sonra "Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı" ayeti indi."⁷¹

⁶⁶ İbn Hâcer, *el-Ucâb fî Beyâni'l-Esbâb*, thk. Fuad Ahmed, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2002, s. 23-24.

⁶⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, s. 101-102.

⁶⁸ Buhârî, *Kitâbu Târîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Abdulmecid Hân, yy., Beyrut, ty, C: II, s. 221; Ahmed b. Hanbel, *Musnedu'l-İmam Ahmed bin Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Müessesetu Kurtuba, Kahire, ty., C: II, s. 464 h. no, 9991; Muhammed b. Abdulaziz el-Beğavî, *Mu'cemu's-Sahâbe*, thk. Mahmud Ahmed, Mektebetu Dâri'l-Beyân, Kuveyt, 2000, I, s. 534-537; İbn Abdilberr, *el-İstiâb fî Ma'rifeti Ashâb*, thk. Ali Muhammed, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1996, c. I, s. 257; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, Dâiratu'l-Maârif, Hindistan, 1973, c. III, s. 56; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezu Hicr, Beyrut, 2008, c. II, s. 248.

⁶⁹ Muhammed İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, c. I, s. 566-568; İbn Abdilberr, *el-İstiâb fî Ma'rifeti Ashâb*, I, s. 257; İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunusiyye, Tunus, 1984, c. XXX, s. 393.

⁷⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, s. 393.

⁷¹ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Muhammed Şâkir, Dâru İhyâ, Beyrut, 2001, Tefsîru ve'd-Duhâ, c. V, s. 368, h. no: 3345; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ân*, VIII, s. 424; Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, XV, s. 480; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, s. 393; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2006, c. IX, s. 266.

Bu rivayeti zikretmiş olan müfessirlerin dikkatlerinden kaçan bir hususa değinerek, bu rivayetin Duhâ sûresinin söz konusu ayeti için sebep-i nüzûl olamayacağını beyan edeceğiz. Müfessirlerin mesnet edindikleri Tirmîzî'den mervî hadis, senedi bir, metni farklı iki hadisten müteşekkildir. Vahyin kesilmesi ve Cebrail'in gecikmesinden bahsedilen bölüm, parmağın kanaması sonrası şiirin inşad edildiği diğer hadisten ayrıdır. Tirmîzî'nin değerlendirmesine geçmeden önce diğer hadis kitaplarındaki rivayetleri zikrelelim. Humeydî (ö. 219/834), Buhârî (ö. 256/871) ve Müslim (ö. 261/876), senetleri aynı olan her iki hadisi ayrı ayrı kaydetmişlerdir.⁷² Humeydî ve Müslim her iki hadisi, senetlerini ayrı ayrı zikretmek suretiyle arka arkaya kaydederken Buhârî ilk hadisi "cihad" babında, diğer hadisi ise "tefsir" babında zikretmiştir.⁷³ Humeydî'nin rivayetinde Buhârî ve Müslim'den farklı olarak, kesintinin süresi ve zamanına bir vurgu olmamakla birlikte, terk edilme ithamlarını yapanlar müşriklerdir.⁷⁴ İbn Ebi Şeybe (ö. 235/850) Hz. Peygamberin (a.s) parmağının kanadığından bahsedilen bölümü vermiş, ikinci rivayeti eserinde zikretmemiştir. Bu hadisi de Hz. Peygamber (a.s) ve sahabeden bazı beyitler aktardığı "şiir söylemeye ruhsat verildiği" bölüme yerleştirmiştir.⁷⁵

Zikredilen bilgilerden sonra, Tirmîzî'nin zikrettiği hadisi ele alabiliriz. Tirmîzî, söz konusu her iki hadisi aralarına senet koymadan ve bir öncekine atıf yapmadan tek bir hadismiş gibi zikretmiş, ardından da bu hadis "hasen-sahih" bir hadistir "هذا حديث حسن صحيح" şeklinde bir şerh koymuştur. Bir hadisin "hasen-sahih" olabilmesi için başka senetlerle desteklenmesinin gerektiği ifade edilmiştir.⁷⁶ Başka senetlerle desteklenen hadis "şiirin inşad edildiği" hadis değil, "terk edilme ithamlarının var olduğu" hadistir.⁷⁷ Bu hadislerin senetleri bir olmakla birlikte metinleri ayrıdır. Tirmîzî'nin her iki hadisi tek hadismiş gibi zikretmiş olması, senetteki ravilerin aynı olmasından kaynaklanmış olabilir. Araya bir daha senet koymaya gerek görmemiş olabilir ve "هذا حديث حسن صحيح" ifadesini ikinci metni kast ederek söylemiş olabilir. Tabii ki bu konuda kesin bir şey söyleyebilme imkanına sahip değiliz. Kesin

⁷² Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, *Müsnedü'l-Humeydî*, thk. Selim Esed, Dâru's-Sekâ, Dimaşk, 1996, c. II, s. 33-34; Müslim, *es-Sahih*, Kitâbu'l-Cihâd ve's-Siyer, 112.

⁷³ Buhârî, *es-Sahih*, Kitâbu't-Tefsir, 93.

⁷⁴ Humeydî, *Müsned*, II, 34.

⁷⁵ Buhârî, *es-Sahih*, Kitâbu'l-Cihâd, 9; Kitâbu'l-Edeb, 90; İbn Ebi Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, thk. Kemal Yusuf, Dâru't-Tâç, Beyrut, 1989, c. V, s. 280.

⁷⁶ İsmail Lütüfi Çakan, *Hadis Usûlü*, MÜİFV Yay., İstanbul, 2001, s. 130-131.

⁷⁷ Özellikle Taberî, "terk edilmeden bahsedilen" rivayeti farklı senetlerle aktarmıştır, bkz; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, s. 486-487.

olarak söyleyebileceğimiz şey, Tirmîzî'nin zikrettiği ve bazı müfessirlerin⁷⁸ de Tirmîzî'ye atfen Duhâ sûresinin sebab-i nüzûlü olarak zikrettikleri: "parmağının kanaması sonrası inşad ettiği şürden sonra vahiy kesildi, Hz. Peygamber iki veya üç gün kalkamadı, bir kadın geldi ve "şeytanın seni terk etmiş olmalı" dedi, ardından bu sûre indi " şeklindeki rivayet bu sûre için tutarlı değildir. Zira parmağın kanaması ve şiirin inşad edilmesine dair olay ile vahyin kesilmesinden bahsedilen rivayetteki olay başka zamanlarda vuku bulmuştur.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Buhârî'nin zikrettiği hadisi ve Hz. Peygamber'e (a.s) söz konusu sözü söyleyen kadının Ümmü Cemil olduğunu ifade ettikten sonra şöyle bir kanaat izhar eder: "Demek ki, bu sûre Tebbet'ten sonra inmiş olmalıdır. Taş atılıp mubarek parmağının kanadığı olay, Taif'e gidişte olduğuna göre, demek ki Cündüb b. Büceli hazretleriyle birlikte mağaraya girmişlerdi."⁷⁹ Elmalılı'nın bu kanaati hem tarihi vakıya hem de olaylar arasındaki zaman aralığına muhaliftir. Taif seferine gelince, muahhar dönem metinlerine göre Hz. Peygamber (a.s) Taif'e giderken yanında Zeyd b. Hârise var iken, müevvel eserler Hz. Peygamber'in (a.s) yalnız başına gittiğini ifade ederler.⁸⁰ Ayrıca Taif seferi hicretten takriben üç sene evvel vuku bulmuştur ki Duhâ sûresini bu zamandan sonraya alabilmek mümkün değildir. Bu durumda da ifade edilen "parmağın kanaması" olayı da hicretten sonra vaki olmuş olmalıdır. Bu durum göstermektedir ki, Elmalılı, farklı zamanlarda zikredilmiş iki farklı rivayeti yanlış değerlendirerek isabetsiz bir sonuç çıkarmıştır.

Cündeb'in zikrettiği "terk edilme" ye dair hadislerin tenakuzu şudur ki, ravi ilk hadiste bir kadının Hz. Peygamber'i (a.s) terk edilmekle itham ettiğini; ikinci hadiste ise terk edilme ithamlarının Cebrail'in bir sûre gelmemesi sonrası Kureyş tarafından yapıldığını ifade etmiştir.⁸¹ "Terk edilme

⁷⁸ Her iki rivayetin arka arkaya ve sûrenin sebab-i nüzûlü olarak zikredildiğine dair, bkz; Salebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, s. 223; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, VIII, s. 454; Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, XV, s. 480-481; Fadl b. Hasen et-Tabersî, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetu'l-A'lamî, Beyrut, 1995, c. X, s. 384-385; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, s. 266.

⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, IX, s. 266.

⁸⁰ Ayrıntı için bkz; Emine Öztürk, *Hz. Muhammed'in Tebliğ Mücadelesinde Taif Yolculuğu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, s. 31-35; Hatice Umurbek, *Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemlerinde Taif*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008, s. 38-41; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Taif", *DiA*, İstanbul, İstanbul, 2010, c. XXXIX, s. 443-447.

⁸¹ Rivayetler için bkz; Salebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, s. 222; Ebu'l-Hasan el-Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ân'l-Mecîd*, thk. Ahmed Abdulmarsud, Dârü'l-Kutubî'l-İlmîyye, Beyrut, 1994, c.

ithamlarının Kureyş tarafından yapıldığı"na dair başka senetler de vardır.⁸² Bu durumda ilk hadisin kabul edilmesi zor görünmektedir. Zira, hem (daha önce ifade edildiği üzere) ravi ilk olayı görmüş gibi aktarmaz, hem kendisinin de aktardığı ikinci rivayetle tenakuz halindedir ve olayların zamanı arasında alaka kurmak mümkün değildir.

Genelde Duhâ sûresi, özelde ise üçüncü ayetin sebab-i nüzûlü olarak zikredilen diğer bir rivayet ise zaman olarak alakasızdır. Bu rivayete göre, Hz. Peygamber'in (a.s) evindeki divanın altına girip ölen köpek yavrusu sebebiyle vahiy kesilmiştir. Havle'den aktarılan rivayete göre, dört gün Hz. Peygamber'e (a.s) vahiy inmemiş, O da bundan müteessir olmuştur. Bir gün evi temizlemek isteyen Havle, divanın altından köpek yavrusunun ölüsünü çıkarınca, Hz. Peygamber'in (a.s) sakalları titremeye başlar ve kendisine Duhâ sûresinin ilk üç ayeti nâzil olur.⁸³ Râzî (ö. 606/1210), bu rivayeti aktarır ve söz konusu köpek yavrularının Hasan ve Hüseyin'e ait olduğunu belirtir. Bu durumda vahiyin kesilmesinin sebebini de Cebrail'in ağzından şöyle aktarırlar: "Bilmez misin ki, içerisinde köpek ve suret/resim olan eve girmem."⁸⁴ Bu rivayeti ele alan Muhammed İzzet Derzeze (ö. 1984), rivayetteki köpeklerin Hz. Peygamber'in (a.s) torunlarına ait olmasının mümkün olmadığını, zira Hz. Hasan ve Hüseyin'in Medine'de doğduğuna dikkat çekerek bu rivayetin kabul edilemez olduğunu beyan eder.⁸⁵

Üçüncü ayetin diğer bir sebab-i nüzûlüne göre, kendisine ruh veya Zülkarneyn hakkında soru sorulan Hz. Peygamber (a.s) cevabı yarın söyleyeceğini ifade eder fakat "inşaallah" demediği için vahiy kesilir.⁸⁶ Derzeze, bu rivayetin Duha sûresi ile ilintili olamayacağını söyler. Çünkü söz konusu olayın geçtiği ayeti muhtevî olan Kehf sûresi Duhâ sûresinden çok sonra inmiştir.⁸⁷ Son rivayete göre ise Hz. Osman Hz. Peygamber'e (a.s) bir salkım üzüm takdim eder. Bir dilenci gelir ve salkımı Hz. Peygamber'den ister

IV, s. 508; Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, VIII, s. 453; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXI, s. 211; Bikâi, *Nazmu'd-Dürer fi Tenâsubi'l-Âyati ve's-Suver*, Dâru'l-Kutubi'l-İslami, Kahire, ty., c. XXII, s. 103; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, s. 266.

⁸² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. XXIV, s. 486-487.

⁸³ Salebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, s. 223; Vâhidî, *el-Vasit*, IV, s. 508; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XV, s. 484-485; Ayrıca bkz; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, s. 266.

⁸⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXI, s. 211; Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, VIII, s. 453; Bikâi, *Nazmu'd-Dürer*, XXII, s. 103. Rivayet için bkz; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, s. 148.

⁸⁵ Derzeze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. I, s. 546-547.

⁸⁶ Salebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, s. 222; Vâhidî, *el-Vasit*, IV, s. 508; Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, VIII, s. 453. Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXI, s. 211; Bikâi, *Nazmu'd-Dürer*, XXII, s. 103; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, s. 266.

⁸⁷ Derzeze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, I, s. 546-547.

O (a.s) da verir. Hz. Osman salkımı dilenciden ücret karşılığında satın alıp yine Hz. Peygamber'e (a.s) takdim eder. Adam tekrar gelir ve ister, bu olay üç defa tekrarlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s) adama şaka ile: "Sen dilenci misin, tüccar mısın?" der ve bunun üzerine vahiy kesilir. Hz. Peygamber (a.s) bu durumdan dolayı çok sıkılır, bir süre sonra bu süre iner.⁸⁸ Bu rivayeti aktaran Elmalılı, söz konusu konuşmanın Duhâ sûresinden önce gerçekleşmiş olabileceğini ekler.⁸⁹

Derveze, bu sûrenin sebab-i nüzûlü olarak aktarılmış rivayetlerin içerisinde sadece bir kadının ifade ettiği: "Şeytanın seni terk etmiş olmalı ..." rivayetinin makbul olduğunu ve birkaç günlük kesintinin vâki olduğunu ifade eder.⁹⁰

Zikredilenlere binaen, sebab-i nüzûl olarak bize ulaşan rivayetlerin tümünde -Derveze'nin makbul saydığı rivayet de dahil olmak üzere- işkal olduğunu söyleyebiliriz. Zira, şayet Hz. Peygamber'e (a.s) terk edilme ithamını yapan kadın Hz. Hatice değilse -ki, Derveze bu kanaattedir- bu durumda tek ihtimal kalır, o da Ümmü Cemil'dir. Bu kadına dair rivayet sadece Cündeb el-Bücelî'den gelmektedir. Cündeb'in bu hadisi direkt işitmiş gibi zikretmiş olmasının mümkün olamayacağını daha önce beyan etmiştik. Ayrıca, hadisin bilhassa muhtevası itibarıyla tavzih edilmesi gereken mütenakız ifadeler ihtiva ettiğini ifade etmek gerekir. Çünkü Ümmü Cemil'in üç günlük kesinti sonrası Hz. Peygamber'i (a.s) terk edilmekle itham etmesi üç günde bir Hz. Peygamber'in vahiy alması gerektiği anlamına gelmektedir. Fakat biz vahiyin bu şekilde olduğuna dair her hangi bir bilgiye sahip değiliz.

Sonuç olarak Duhâ sûresinin sebab-i nüzûlü olarak ifade edilen rivayetlerde işkal vardır. Çoğu zamansal olarak, kimisi de muhteva olarak tutarlı değildir. Kanaatimizce, ayet Hz. Peygamber'in (a.s) terk edilmediğini ifade etmek durumunda kaldıysa, Hz. Peygamber'in (a.s) hem süre ve hem de durum itibarıyla bu fasıladan etkilenmiş olması gerekir. Bu durumda da "terk edilme" ithamının müşriklerce yapılmış olması ve sürenin de üç günden fazla olması gerektiğini ifade edebiliriz. Bu da, olayın geniş bir kitleye mal olduğu ve nihayetinde beşer olan Hz. Peygamber'in (a.s) de artık manevi olarak rahatlamaya ve desteğe ihtiyacının hasıl olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda bir ay-kırk günlük kesinti sonrası müşriklerin Hz. Peygamber'e terk

⁸⁸ Elmalılı, *Hak Dini*, IX, s. 266.

⁸⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, IX, s. 266.

⁹⁰ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I, s. 548.

edilme ithamları ile eziyet ettiğine dair görüşün isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

2. Duhâ sûresinin dördüncü ayetindeki "و للآخرة خير لك من الأولى" (*Elbette gelecekte yaşayacakların, geçmişte yaşadıklarından daha iyi olacaktır*) "الآخرة"/"ahiret" kelimesi bazı müfessirlerce kurumsal anlamda "ölümünden sonraki hayat" ile tefsir edilmiştir.⁹¹ Ebu Hayyan (ö. 745/1344) ve Âlûsi (ö. 1270/1854) bu ayet bağlamında, ahirette Hz. Peygamber'in (a.s) hem makamının diğer tüm peygamberlerden üstün olacağını, hem de ümmetinin diğer ümmetlerden fazla olacağını ve O'nun (a.s) şefaatine nail olacaklarını zikreder.⁹²

Zikri geçen ayetteki "ahiretin" kurumsal anlamda tefsir edilmesi zamansal/dönemsel olarak doğru değildir. Zira bu ayetler Hz. Peygamber'e (a.s) teselli vermek ve manevi destek için indirilmişlerdir. Bu ayetin kastı "bundan sonraki halin, bundan öncesinden daha iyi olacaktır" şeklinde tefsir edilmelidir. Hz. Peygamber'in (a.s) mücadelesinin daha ilk etapta fiyasko ile sonuçlanacağını düşünen müşriklere cevaben Allah, terk edilmenin söz konusu olmadığını, bilakis peygamberlik görevinin bundan sonraki süreçte daha verimli semerelerle netileneceğini müjdelemiştir.⁹³ Râzi (ö. 606/1210) de bu kanaati tefsirinde dile getirir ve; "bundan sonraki halin, vahyin kesilmesi esnasındaki halinden, veya daha öncesinden daha iyi olacaktır," şeklinde anlamlandırır.⁹⁴ Derveze, ayetlerin indiği ortamda bu ayetlerin kastının uhrevi değil de dünyevi olarak anlaşılmasının daha makul olduğunu beyan eder,⁹⁵ ki doğru olan da budur.

3. Beşinci ayetteki "و لسوف يعطيك ربك فترضى" "*Rabbün sana verecek, sen de razı olacaksın*" ayetini Taberî (ö. 310/925) İbn Abbas (ö. 68/688) ve Katâde'ye (ö. 117/735) atfen: "Hz. Peygamber'e ahirette verilecek binlerce köşk ve bu köşklerdeki eşler ve hizmetçiler" ile tefsir eder.⁹⁶ İbn Atiyye (ö. 546/1152) ve Suyûtî (ö. 911/15050) İbn Abbas'tan naklen, Hz. Peygamber'in (a.s) razı olacağı şeyi ümmetinden bir kişinin dahi ateşe girmemesi olarak tefsir ederler. Ümmetinden herkes ateşten çıkıncaya kadar

⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, s. 487; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ân*, VIII, s. 425; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XV, s. 484; Şihâbüddin el- Âlûsi, *Rûhu'l-Me'ani fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'î'l-Mesâni*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty., c. XXX, s. 188-189.

⁹² Ebu Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhtâ*, VIII, s. 481; Âlûsi, *Rûhu'l-Me'ani*, XXX, s. 188-189.

⁹³ Hayrettin Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsîr*, DİB Yay., III. Baskı, Ankara, 2007, c. V, s. 638.

⁹⁴ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, s. 211-212.

⁹⁵ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I, s. 546-547.

⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, s. 487-488.

razı olmayacağı ve Allah'ın da bu isteğini sonuna kadar yerine getireceğini de eklerler.⁹⁷ Elmalılı da bu bağlamda bir tefsir yapar ve bu ayetteki rızanın Hz. Peygamber'e (a.s) verilen şefaath hakkı olduğunu söyler. Yani, ümmetinden – bilhassa Ehl-i Beytinden- herkesi ateşten kurtarana kadar Allah'ın kendisine verdiklerinden razı olmayacaktır.⁹⁸ Beğavi (ö. 516/1122), şefaatin yanısıra ümmetinin sayısının artmasını da "verilecekler" arasında sayar.⁹⁹ Ebu Hayyan bu ayeti tefsir ederken, Allah'ın verip de Peygamber'in (a.s) razı olacağı şeylerin cumhura göre ahirette vaki olacağını beyan eder.¹⁰⁰ in

Şii müfessir Tabersî (ö. 548/1154) sözü geçen ayeti tefsir ederken, Hz. Peygamber'e (a.s) verilecek şeyin "şefaath" olduğunu -yemin lafzıyla tekit etmek sûretiyle (و هي والله الشفاعة) ifade eder ve Ehl-i Beytinden herkes ateşten çıkıncaya kadar da razı olmayacağını ekler.¹⁰¹ Tabatabâi (ö. 1981) de Tabersî gibi bu ayetteki "rıza"nın şefaath hakkı olduğunu ve Ehl-i Beytten herkes ateşten çıkana kadar da razı olmayacağını vurgular.¹⁰² Allah'ın verip de Hz. Peygamber'in (a.s) razı olacağı şeyler arasında zikredilenlerin çoğu, görüldüğü üzere ahiret bağlamında değerlendirilmiştir. Fakat bu ayetin indiği zamanı esas almak suretiyle Allah'ın vereceği ve Hz. Peygamber'in (a.s) razı olacağı şeyleri "müşriklerin eziyet ve cefalarına karşılık ileride nail olacağı nimetler" şeklinde anlamak,¹⁰³ ayetlerin kastı ve Hz. Peygamber'in (a.s) o an içerisinde bulunduğu ruh haletiyle daha mutabıktır.

4. Duhâ sûresi ayetlerinden tafsilatına değineceğimiz bir diğer ayet, yedinci ayettir. Söz konusu ayet, üzerinde epeyce tevîl ve tefsirin yapıldığı: "و وجدك ضالاً فهدى" "Seni dalâlette bulup da hidayete ulaştırmadı mı?" ayetidir. Bu mealî verirken "ضالاً"/dalalet ve "هدى"/hidayet kelimelerinin sözlük anlamını kullandık. Çünkü söz konusu lafızların karşılığının ne olacağını/olabileceğini tespit ettikten sonra zikredeceğiz.

Bu ayetteki dalaletin "ضالاً" ne olduğuna dair zikredilen rivayetler muhtelifdir. İlk rivayete göre Hz. Peygamber (a.s) çobanlık yaptığı küçük

⁹⁷ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, XV, s. 484; İbn Atiyye, el-Muharreru'l-Vecîz, c. IV, s. 493-494.

⁹⁸ Elmalılı, Hak Dini, IX, s. 272-275. Bu ayetteki kipin gelecek zamanı ifade etmesine dikkati çeken Elmalılı, Hz. Peygamber'in nâil olacağı nimetlerin içerisine fetihler, sayıların artması vb. ekler. Bu tefsir makuldur ama bu ayetin indiği ortamda böyle bir kastının olduğunu söyleyemeyiz.

⁹⁹ Beğâvî, Meâlimu't-Tenzil, c. VIII, s. 455.

¹⁰⁰ Ebu Hayyân, el-Bahru'l-Muhîr, VIII, s. 481.

¹⁰¹ Tabersî, Mecmeu'l-Beyân, c. X, s. 383; Ali b. İbrahim el-Kummî, Tefsîru'l-Kummî, Müessesetu Dâri'l-Kitâb, Kum, h. 1404, c. II, s. 182.

¹⁰² Tabatabâi, el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân, Müessesetu'l-A'lamî, Beyrut, 1997, c. XXII, s. 357-358.

¹⁰³ Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988, c. X, s. 514-515.

yaşlarda, koyunlarını kaybetmiş ve yolunu da şaşırması iken, Ebu Cehil onu bulup dedesi Abdulmuttalib'e teslim eder.¹⁰⁴ Bir diğer rivayete göre Hz. Peygamber'i (a.s) dedesine getiren Halime onu kaybeder ve ağlamaya başlayarak gelip Hübel'e derdini döker. Bu sırada tüm putlar devrilir ve: "bizim helakimiz o çocuğun eliyle olacaktır" şeklinde bir ses duyulur. Bir diğer rivayette ise, Hz. Hatice'nin kölesi Meysere ile yola çıkan Hz. Peygamber'in (a.s) devesinin yularını bir kafir tutmuş ve yolu kaybettirmişti. Bunun üzerine Allah Cebrail'i insan suretinde indirmiş ve Cebrail deveyi tekrar kafileye yetiştirmişti.¹⁰⁵ Süleyman Ateş, bu rivayetlerin çoğunlukla uydurma olduğunu ve kabul edilmesinin mümkün olmadığını ifade eder.¹⁰⁶

Hakkında en fazla kanaatin hasıl olduğu iki görüşün ilkinde göre, Hz. Peygamber'in (a.s) dalaletinden kasıt onun nübüvve, vahye ve imana dair herhangi bir bilgisinin olmamasıdır.¹⁰⁷ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu minvalde bir ayet şöyledir: "Ve işte böylece sana kendi katımızdan Kur'an'ı vahyettik; sen kitap nedir, iman nedir, bilmiyordun. Lakin biz onu dilediğimiz kullarımıza doğru yolu gösteren bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen insanları dosdoğru yola çağurmaktasın."¹⁰⁸ En çok kanaatin izhar edildiği bir diğer görüşe göre Hz. Peygamber (a.s) kırk yıl Mekke'liler gibi bir durumdaydı, yani şirk içerisinde idi.¹⁰⁹ Görüldüğü üzere: "seni dalâlette iken bulup da hidayete erdirmedim mi"

¹⁰⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, s. 226; Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, VIII, s. 456; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşf*, thk. Ahmed Abdulmevcud, Mektebetu'l-Abikan, Riyad, 1998, VI, s. 393; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'an*, VIII, s. 426.

¹⁰⁵ Salebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, s. 228; Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, VIII, s. 456; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'an*, VIII, s. 426; Tabersî, *Mecmeu'l-Beyân*, X, s. 384-385.

¹⁰⁶ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, X, s. 512.

¹⁰⁷ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, V, s. 339-340; el-Vâhidî, *el-Vasîf*, IV, s. 511; Ebu Mansur Muhammed el-Mâturîdî, *Tevilâtu Ehl's-Sünne*, thk. Mecdî Basillûm, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, c. X, 564; Salebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, s. 232; Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, VIII, s. 456; Zemahşerî, *el-Keşf*, VI, s. 393; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'an*, VIII, s. 426; Tabersî, *Mecmeu'l-Beyân*, X, s. 384.

¹⁰⁸ eş-Şûrâ, 42/52.

¹⁰⁹ Süddî el-Kebîr, *Tefsîru Süddî el-Kebîr*, thk. Muhammed Yusuf, Dâru'l-Vefâ, yy., 1993, s. 478; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, s. 489; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, V, s. 339-340; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, s. 26; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, s. 216-217; Râzî, *İsmetu'l-Enbiyâ*, thk. Mahmud Hicâzî, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire, 1986, s. 144-155; Mehmet Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şi'a'da İsmet İnancı*, Risale Yayınları, İstanbul, 1991, s. 51-55; Müjde Tadik, *İsmet Sıfatı Bağlamında Peygamber Zelelerine İlişkin Ayetlere Fahreddin Râzî'nin Yaklaşımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 59-72; Bayram Ayhan, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberlerin İsmeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 106-126; Ali Osman Ateş, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber ile İlgili İddialarına Cevaplar*, Beyan Yay., İstanbul, 1996, s. 41-50; Nasr Hamid Ebu Zeyd, "Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi", çev. Mehmed Ermin Maşalı, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 1998, c. 7, Sayı: 7, s. 673-676.

ayetindeki dalâlet çoğunluğa göre tevhid arayışı veya "nübüvvet ve kitab"a dair bilgisizliğidir.

Hız. Peygamber'in (a.s) şirk içerisinde olduğuna dair rivayeti farklı bir rivayet bağlamında ele almak istiyoruz. Rivayetlerin ifadesine göre, Fil olayından sonra Allah'ın Kâbe'yi korumuş olduğu inancı insanları tevhid arayışına sevk etmiş ve birkaç yıl (yedi yıl) putlara ibadet edilmemiştir.¹¹⁰ Hanifler olarak isimlendirilen şahsiyetlerin tevhid arayışının da bu döneme tekabül ettiği kanaati vardır.¹¹¹ Sıradan insanların dahi tek Allah inancına rücu ettiği veya bazısının da saf tevhid arayışına girdiği bir ortamda Hız. Peygamber'in (a.s) bu arayışta olmadığını/olamayacağını iddia etmek, zannımızca Hız. Peygamber'in (a.s) sosyal hayattan kopmuş olması anlamına gelir ki, rivayetler durumun böyle olmadığını ifade etmektedir.¹¹²

Sonuç olarak, Hız. Peygamber'in (a.s) tevhid arayışında bulunduğu¹¹³ fakat peygamber olacağı ihtimalini aklından bile geçirmedeği bir dönemde Allah kendisine son elçilik görevini vermiştir. Duhâ sûresinde kendisine bahşedilen nimetler arasında bu olguya da değinilmiştir. Bu ayete dair değerlendirmeyi başta ifade ettiğimiz üzere, Duhâ sûresinin yedinci ayetinin bizce olması gereken anlamı ile bitirelim: "*Rabbın seni tevhid arayışında iken bulup da seni aradığın şeye ulaştırmadı mı?*"

Bu sûreye dair değerlendirmelerimizin hatimesi şudur ki; aslında normal olan bir arayış vahiy kesintisi zanneden ve müşriklerin bu konudaki ithamları ile sıkıntıya düşen Hız. Peygamber'e (a.s) Allah O'nu asla terk etmediğini ve etmeyeceğini ifade etmiştir. Daha sonra da ona olan lütuflarını zikrederek bu lütuflarının devamının geleceğini ekleyerek, kendisine tevdi edilen bu nimetlerin karşılığını eda etmesini istemiştir. Bunlar da sûrenin son ayetlerinde dile getirilen "yetimi üzmemesi, isteyeniyi azarlamaması ve Rabbinin nimetini her daim anmasıdır."

Sonuç

Kaynaklarımızın zikrettiği rivayetlere göre Alak sûresinin ilk beş ayetinden sonra ve Müddessir sûresinin ilk beş ayetinden önce de bir vahiy kesintisi meydana gelmiştir. Genel kaniya göre söz konusu ilk iki sure

¹¹⁰ Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I, s. 106.

¹¹¹ M. Mahfuz Söylemez, "Fil Hadisesinin Arap Yanımadaki Etkileri Üzerine Bir İnceleme - Ahmesilik, Haniflik", *İslami İlimler Dergisi*, yy. 2006, c. 1, Sayı: 2, s. 118-120.

¹¹² Nasr Hamid Ebu Zeyd'in bu konudaki dikate şayan değerlendirmeleri için bkz; "Nass-Olgü İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesi", s. 672-675.

¹¹³ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I, s. 548.

arasındaki kesinti takriben bir-üç yıl gibi bir zamana tekabül etmektedir. Yine kaynakların zikrettiği rivayetlere göre Duhâ sûresinden önce de bir kesinti vuku bulmuş fakat bu süre iki-üç-on iki (en fazla kırk gün) sürmüştür. Birbirinden alakasız bir süreyi dile getiren bu rivayetlerin birkaç müşkili vardır. Birincisi, ikinci inen sûreden sonra vahyin aralıksız inmeye başladığı ifade edildiği halde, çok da geç olmayan bir süreden sonra ikinci bir vahiy kesintisinin vuku bulmuş olmasıdır. İkincisi, yıllarla ifade edilen süreçte "terk edilme" ithamları olmamasına rağmen, iki-üç günlük bir kesintide "terk edilme" ithamının yapılmış olması tenakuz arz etmektedir. Terk edilme ithamı için en azından Hz. Peygamber'in de gerçekten böyle bir ihtimali düşünmüş olması ve genişçe bir kitlenin de bu düşüncede olması gerekir. Bu durumda da Duhâ sûresinin inzaline vesile olan itham müşrikler tarafından yapılmış olmalıdır. Söz konusu sûreden önceki kesintinin de kırk gün-iki ay arası olması kuvvetle muhtemeldir.

Bilhassa Alak-Müddessir sûreleri arasındaki vahiy kesintisini ifade etmek için literatürde "fetret-i vahiy" şeklinde bir isimlendirme meşhur olmuşsa da; Kur'ân'ın nüzûlü sürecinde farklı zamanlarda vahiy kesintilerinin olduğu bir vakiadır. Duhâ sûresi, İfk olayı ve Tebük Seferi'nden geri kalanlar için inen ayetlerin belli bir fasıladan sonra inmiş olması bunun en bâriz örnekleridir. Aslında Kur'ân'ın nüzûl sürecinde "feterât-ı vahiy"ler söz konusu olmuştur.

Sûrenin sebab-i nüzûlü olarak zikredilen "parmağının kanaması sonrası vahyin kesilmesi" rivayeti yanlış değerlendirilmiştir. Rivayette iki farklı olay tek senetle zikredildiği için her iki olayın aynı anda vuku bulduğu vehmedilmiştir. Her iki olay zaman ve olgu itibarıyla birbirinden farklıdır. Sûrenin sebab-i nüzûlleri arasında zikredilen Hz. Peygamber'in (a.s) torunlarına ait köpeğin divan altında ölmesi veya ruh hakkındaki soruya binaen "inşallah dememesi" sonucu vahyin kesilmesi görüşleri isabetli değildir. Çünkü her iki olay Medine dönemine ait iken, Duhâ sûresi erken Mekki dönemin sûrelerindedir.

Süre iniş zamanı itibarıyla Hz. Peygamber'i (a.s) teselli etmek ve bundan sonraki halinin ilk halinden iyi olacağını ifade ederek onu manevi olarak desteklemek için inzal olmuştur. Sûrenin bazı ayetlerindeki kavramlar kurumsal anlama hamledilmiştir. Söz konusu kavramlara zikri geçen anlamları yüklemek makul olabilir, fakat sûrenin indiği zaman ve amaç ekseninde düşünüldüğünde dile getirilen kanaatlerin isabetli olmadığını söyleyebiliriz.

Normal olan bir arayışı vahiy kesintisi zanneden ve müşriklerin bu konudaki ithamları ile sıkıntıya düşen Hz. Peygamber'e (a.s) Allah O'nu asla terk etmediğini ve etmeyeceğini ifade etmiştir. Daha sonra da O'na (a.s) olan lütüflerin devamının geleceği zikredilerek kendisine bahşedilecek bu nimetlerin karşılığını eda etmesi istenmiştir.

Kaynakça

- Abdurrahman, Aişe; *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru'l-Maârif, yy., 1970.
- Abdurrazzak b. Hemmâm; *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Müslim, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1989.
- Ahmed b. Hanbel; *Musnedu'l-İmam Ahmed bin Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Müessesetu Kurtuba, Kahire, ty.
- Akçay, Mustafa; "Vahiyde Fetret Problemi Üzerine Bir İnceleme", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya, 2000.
- Albayrak, Halis; "Allah'ın Nüzul Dönemindeki Farklı Davranış Tarzının Müminin Kur'an Anlayışına Katacağı Boyut Üzerine", II. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, Ankara, 1996, s. 36-52.
- Kummî, Ali b. İbrahim; *Tefsîru'l-Kummî*, Müessesetu Dâri'l-Kitâb, Kum, h. 1404.
- Âlûsî, Şihâbuddîn; *Rûhu'l-Me'ani fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, ty.
- Ateş, Ali Osman; *Oryantalistlerin Hz. Peygamber ile İlgili İddialarına Cevaplar*, Beyan Yay., İstanbul, 1996.
- Ateş, Süleyman; *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988.
- Ayhan, Bayram; *Kur'an'ın Nüzûl Sürecinde Vahyin İlk Yılının Tahlihi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- _____ ; *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberlerin İsmeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Aynî, Ahmed; *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Mahmud Ömer, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- Beğavî, Muhammed b. Abdulaziz; *Mu'cemu's-Sahâbe*, thk. Mahmud Ahmed, Mektebetu Dâri'l-Beyân, Kuveyt, 2000.
- _____ ; *Meâlimu't-Tenzîl*, thk. Abdullah en-Nemr, Dâru Tayyibe , Riyad, 1989.
- Belâzûrî, Ebu Abbas; *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk. Muhammed Hamidullah, Dâru'l-Fikr, Lübnan, 1996
- Beyhâkî, Ahmed b. Hüseyin; *Delâilu'n-Nubuvve*, thk. Abdumûtî Kal'acî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, 1988.
- _____ ; *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

- Bikâî; *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsubi'l-Âyâtî ve's-Suver*, Kahire, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, Kahire, ty.
- Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 2006.
- _____ ; *Kitâbu Târîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Abdulmecîd Hân, yy., Beyrut, ty.
- Bulut, Mehmet; *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, Risale Yayınları, İstanbul, 1991.
- Cerrahoğlu, İsmail; *Tefsir Usûlü*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.
- Çakan, İsmail Lütfî; *Hadis Usûlü*, MÜİFV Yay., İstanbul, 2001.
- Derveze, Muhammed İzzet; *et-Tefsîru'l-Hadîs: Tertibu's-Süver Hasebe'n-Nüzûl*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, 1964.
- Duman, M. Zeki; *Beyânul-Hak: Kur'ân'ı-Kerîm'in Nüzul Surasına Göre Tefsiri*, Fecr Yay., Ankara, 2008.
- Ebu Dâvud et-Tayâlisî; *Müsnedu Ebu Dâvud et-Tayâlisî*, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut, Dâru Hicr, 1999.
- Ebu Hayyân; *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhîr*, thk. Ahmed Abdulmevcud, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Ebu Nuaym; *Delâilu'n-Nubuvve*, thk. Muhammed Kal'acî, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1986.
- Ebu Zehra, Muhammed; *Hâtemu'n-Nebiyîn*, thk. İbrahim el-Ensârî, el-Mu'temeru'l-İlmî, Katar, 1980.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid; "Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi", çev. Mehmed Emin Maşalı, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 1998, c. 7, sayı: 7, s. 673-676.
- Erkocaaslan, Recep; *Hız Peygamber Dönemi Savaşlarından Beni Mustalık Gazvesi ve İfk Olayı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2008.
- Ersöz, İsmet; "Kur'an'da İfk Olayı", *Diyanet İlmî Dergi*, yy., 1988, c. 24, sayı: 1, s. 47-56.
- Firûzâbâdî; *Besâiru Zevî't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Ali el-Bihâr, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- Gümüş, Aliye; *İfk Hadîsinin Tahlîli*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, İrfan Yay., İstanbul, 1993.
- _____ ; *Azîz Kur'an*, çev. Abdulaziz Hatip, Beyan Yay., İstanbul, 2008.
- Hâzin, Muhammed b. İbrahim; *Lubâbu't-Te'vîl fî Ma'âni't-Tenzîl*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Mısır, ty.
- Humeydî, Abdullah b. Zübeyr; *Müsnedu'l-Humeydî*, thk. Selîm Esed, Dâru's-Sekâ, Dimaşk, 1996.
- İbn Abdilber; *el-İstiâb fî Ma'rîfeti Ashâb*, thk. Ali Muhammed, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1996.

- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunusiyye, Tunus, 1984.
- İbn Cüreyc; *Tefsîru İbn Cüreyc*, nşr, Ali Abdulğani, Mektebetu't-Turâsî'l-İslâmî, Kâhire, 1992.
- İbn Ebi Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, thk. Kemal Yusuf, Dâru't-Tâc, Beyrut, 1989.
- İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezu Hicr, Beyrut, 2008.
- _____ ; *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sâhîhi'l-Buhârî*, thk. Abdulaziz b. Bâz, el-Mektebetu's-Selefiyye, Riyad, ty.
- İbn Hibbân; *Kitâbu's-Sikât*, Dâiratu'l-Maârif, Hindistan, 1973.
- İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Abdusselam Tedmûrî, Daru Li'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1990.
- İbn İshak; *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Ferid el-Mezîdî, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ; *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Muhammed es-Sellâme, Dâru Tayyibe, Riyad, 1997.
- _____ ; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezu'l-Buhûs, Beyrut, 1997.
- İbn Manzur; *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâder, Beyrut, ty.
- İbnu'd-Dureys; *Fedâilu'l-Kur'ân vemâ Unzile bi-Mekke vemâ bi'l-Medine*, thk. Urve Bedîr, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1987.
- İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Sayyeb el-Keramî, Beytu'l-Efkar, Beyrut, ty.
- İbnu'l-Fâris, Ebu'l-Hüseyn; *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Thk. Abdusselam Muhammed Harun, y.y, Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbnu'n-Nedim, *Kitâbu'l-Fihrist li'n-Nedîm*, thk. Rıza Teceddüd, yy., Tahran, 1971.
- İbnü'l-Esîr, Muhammed; *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996,
- İcî, İbn Abdullah; *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdulhamid Hendevî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- Karaman, Hayrettin v.dğr; *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., III. Baskı, Ankara, 2007.
- Kurtûbî; *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Hişam Semir, Riyad, Dâru Alemi'l-Kutub, ty.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri; "Taif", *DİA*, İstanbul, İstanbul, 2010.
- Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed; *Tevilâtu Ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Basillûm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.

- Mâverdî, İbn Habîb; *en-Nüket ve'l-'Uyûn*, thk. Abdülmaksûd Abdurrahîm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- Mubarekfûrî, Safiyyurrahman; *İnneke Lea'lâ Hulukin Azîm*, Mektebetu Kunûzi'l-Marife, Ürdün, 2006.
- _____ ; *er-Rahîku'l-Mahtûm*, Vizâratu'l-Evkaf, Katar, 2007.
- Mukâtil b. Süleyman; *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Ahmed Ferid, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn; *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Beyrut, 1991.
- Okuyan, Mehmet; *Kısa Surelerin Tefsiri*, Düşün Yay., İstanbul, 2010.
- Öztürk, Emine; *Hız Muhammed'in Tebliğ Mücadelesinde Taif Yolculuğu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.
- Öztürk, Mahmut; "Kur'an-ı Kerim'e Göre Tebuk Gazvesine Katılmayan Mü'minlere Uygulanan Yaptırımların Tahlili", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Diyarbakır, 2009.
- Râzî, Fahreddîn; *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Lübnan, 1981.
- _____ ; *İsmetu'l-Enbiyâ*, thk. Mahmud Hicâzî, Kahire, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1986.
- Salebî, Ebu İshak; *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Muhammed b. Âşûr, Dâru lhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 2002.
- Söylemez, M. Mahfuz; "Fil Hadisesinin Arap Yarımadasındaki Etkileri Üzerine Bir İnceleme -Ahmesilik, Haniflik", *İslami İlimler Dergisi*, yy. 2006, c. 1, sayı: 2.
- Suyûtî, Celâleddîn; *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezu Hicr, Kahire, 2004.
- Süddî el-Kebîr; *Tefsîru Süddî el-Kebîr*, thk. Muhammed Yusuf, Dâru'l-Vefâ, yy., 1993.
- Şahin, Özgül; *Sebep ve Sonuçlarıyla Tebuk Gazvesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- Şâmî, Muhammed; *Subulu'l-Hudâ ve'r-Reşâd*, thk. Mustafa Abdülvâhid, Dâru lhyâ, Kahire, 1997.
- Tabatabâî; *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Müessesetu'l-A'lamî, Beyrut, 1997.
- Taberî İbn Cerir; *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire, Merkezu'l-Buhûs, 2001.
- _____ ; *Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, thk. Ebu'l-Fadl İbrâhim, Kahire, Dâru'l-Maârif, ty.
- Tabersî, Fadl b. Hasen; *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Müessesetu'l-A'lamî, Beyrut, 1995.

- Tadik, Müjde; *İsmet Sıfatı Bağlamında Peygamber Zelelerine İlişkin Ayetlere Fahreddin Râzî'nin Yaklaşımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Tirmizî; *Sünenu't-Tirmizî*, thk. Muhammed Şâkir, Dâru İhyâ, Beyrut, 2001.
- Umurbek, Hatice; *Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemlerinde Taif*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan; *el-Vasît fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecîd*, thk. Ahmed Abdulsud, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi; *Hak Dini Kur'an Dili*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2006.
- Yurdagür, Metin; "Fetret", *DİA*, c. XII, İstanbul, 1995.
- Zeccâc; *Maâni'l-Kur'ân ve İrâbuhû*, thk. Abdulcelil Şulbî, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1988.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer; *el-Keşşâf*, thk. Ahmed Abdulmevcud, Mektebetu'l-Abikan, Riyad, 1998.
- Zerkeşî, Bedruddîn; *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebu'l-Fadl Dimyatî, Dâru'l-Hadis, yy., 2006.
- Zührî, İbn Şihâb; *el-Meğâzi'n-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1981.